

Психологічна діагностика емоційних станів здобувачів освіти після вимушеної міграції

Чупринський Борис Олександрович¹, Грачук Вадим Сергійович²,
Карпінська Наталія Володимирівна³

Опубліковано	Секція	УДК
01.02.2024	Освіта/Педагогіка	37 : 159.942 : 304

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10578225>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Вимушена міграція під час воєнного стану є одним із найбільш серйозних викликів для більшості представників українського суспільства. Вона стосується майже всіх прошарків населення, зокрема здобувачів освіти. Вимушена міграція для студентів характеризується виразними складнощами, пов'язаними із соціально-психологічними особливостями цього віку. Мета статті полягає у виявленні особливостей емоційних станів здобувачів освіти після вимушеної міграції. Для цього виконуються такі завдання: 1) підбір психодіагностичних методик, призначених для характеристик емоційної сфери; 2) виявлення рівня вираженості кожного з вимірюваних параметрів; 3) класифікація здобувачів освіти відповідно до їхньої емоційної сфери. Для з'ясування особливостей емоційного стану здобувачів освіти після вимушеної міграції визначено психодіагностичні методики, що дають змогу найбільш повно охарактеризувати емоційну сферу особистості: по-перше, здійснено оцінку емоційного стану загалом; по-друге, з'ясовано рівні реактивної та особистісної тривожності;

по-третє, виявлено загальний настрій опитаних; по-четверте, визначено їхній емоційний інтелект; по-п'яте, оцінено рівні ворожості й агресивності. Отримані результати вказують на те, що загалом емоційний стан здобувачів освіти посередині між погіршеним і добрим, реактивну й особистісну тривожність представлено помірно, настрій незначний, але чітко знижений, емоційний інтелект розвинений на достатньому рівні, ворожість й агресивність зафіксовано на середньому рівні. Кластерний аналіз показав, що умовно здобувачів освіти можна розподілити за чотирма основними групами. У кількісному вираженні їхній загальний емоційний стан після вимушеної міграції представлено так: 20% респондентів мають рівень нижчий за середній, 34% — середній, 27% — вищий за середній, 19% — високий. Проведений аналіз указує, що приблизно половина здобувачів освіти почувається на новому місці комфортно, натомість п'ята частина — погано. Можна припустити, що декому зі студентів треба

¹ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу, Волинський національний університет імені Лесі Українки, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8015-9908>

² асистент кафедри кримінального права і процесу, поліграфолог, Волинський національний університет імені Лесі Українки, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1696-2485>

³ доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і процесу, Волинський національний університет імені Лесі Українки, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1696-2485>

більше часу для асиміляції, тому доцільно здійснити повторну психодіагностику за півроку.

Ключові слова: переселенці, студенти, психодіагностичні методики, благополуччя, асиміляція, адаптація.

Psychological diagnosis of emotional states of education seekers after forced migration

Annotation. Forced migration during the Russian-Ukrainian war is one of the most serious challenges for a large number of representatives of Ukrainian society. It applies to almost all strata of the population, in particular, those seeking education. Forced migration for students is characterized by distinct difficulties associated with the socio-psychological features of this age. The purpose of the article is to identify the features of the emotional states of education seekers after forced migration. To do this, the following tasks are performed: 1) selection of psychodiagnostic methods designed for the characteristics of the emotional sphere; 2) detection of the level of expression of each of the measured parameters; 3) classification of education seekers according to their emotional sphere. In order to find out the specifics of the emotional state of education seekers after forced migration, psychodiagnostic methods were selected that allow the most complete characterization of the emotional sphere of the individual: first, an assessment of the emotional state as a whole was carried out; secondly, the levels of reactive and personal anxiety were clarified; thirdly, the general mood of the interviewees was revealed; fourth, their emotional intelligence was determined; fifth, assessed levels of hostility and aggressiveness. The obtained results indicate that, in general, the emotional state of the students is between bad and good, reactive and personal anxiety are represented moderately, the mood is characterized by a slight but clearly expressed decrease, emotional intelligence is developed at a sufficient level, hostility and aggressiveness are fixed at an average level. Cluster analysis showed that conditionally educated people can be divided into four main groups. In quantitative terms, their general emotional state after forced migration is presented as follows: 20% of respondents have a level lower than average, 34% — average, 27% — higher than average, 19% — high. The conducted analysis shows that about half of the students feel comfortable in their new place, while the fifth part feels bad. It can be assumed that some of the students need more time for assimilation, so it is advisable to carry out a second psychodiagnosis in six months.

Keywords: immigrants, students, psychodiagnostic methods, well-being, assimilation, adaptation.

Вступ

Проблема вимушеної міграції у війсьній час стала однією з найбільш актуальних для більшості представників українського суспільства. Вона зачепила майже всі верстви населення, зокрема здобувачів освіти. Вимушена міграція для цієї соціальної групи спричинила певні труднощі, такі як: вікова емоційність, психологічна прив'язаність до друзів і навчального закладу, невпевненість у майбутньому професійному шляху тощо. Отже, виявлення особливостей емоційного стану здобувачів освіти — вимувених мігрантів є важливим показником рівня успішності їхньої психосоціальної адаптації й асиміляції. Аналіз результатів відповідних психодіагностичних методик дасть змогу з'ясувати сутність емоційних проблем і вказати шляхи їх розв'язання.

Під час теоретико-методологічного аналізу наявних публікацій виявлено те, що загалом можна виділити три основні напрями розгляду проблематики соціально-психологічної сфери вимувених мігрантів: 1) специфіка наявного емоційного стану (Р. Павелків [1], В. М. Педорченко [2], О. Є. Семікіна [3], Н. Є. Шиліна [4]); 2) ступінь

успішності психологічної адаптації та асиміляції (Л. М. Карамушка [5], О. В. Котух [6], О. В. Медведєва [7], О. О. Поджинська [8]); 3) бачення і конструювання майбутнього (В. Діброва [9], Ю. Максименко [10], В. Рібцун [11], Л. В. Філіппова [12]). Орієнтація на виявлення психічних і психологічних особливостей здобувачів освіти як вразливої групи українських переселенців дає змогу сформулювати мету дослідження.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей емоційних станів здобувачів освіти після вимушеної міграції. Для цього виконуються такі завдання: 1) підбір психодіагностичних методик, орієнтованих на характеристику емоційної сфери; 2) з'ясування рівня вираженості кожного з вимірюваних параметрів; 3) класифікація здобувачів освіти за особливостями їхньої емоційної сфери.

Матеріали та методи. Згідно із заявленими цілями дослідження складалося з п'яти етапів: 1) підбір психодіагностичних методик для з'ясування особливостей емоційної сфери здобувачів освіти, які здійснили вимушену еміграцію; 2) формування вибірки в кількості 100 осіб; 3) проведення опитування за допомогою гугл-форм; 4) математичний підрахунок результатів вираженості рівнів кожного з вимірюваних параметрів; 5) формування і характеристика груп респондентів за особливостями емоційної сфери. Усі статистичні розрахунки виконано за допомогою програми «Statistica 10.0».

Результати

Для з'ясування особливостей емоційного стану визначено п'ять психодіагностичних методик: 1) методика самооцінки емоційного стану (А. Уессман, Д. Рікс) [13, с. 94-97]; 2) шкала оцінки рівня реактивної та особистісної тривожності (Ч. Д. Спілбергер, адаптація Ю. Л. Ханіна) [13, с. 100-103]; 3) методика диференціальної діагностики депресивних станів (В. Зунг, адаптація Т. І. Балашової) [14, с. 129-131]; 4) методика дослідження емоційного інтелекту особистості (В. В. Зарицька) [15]; 5) опитувальник рівня агресивності (А. Басс, Е. Даркі) [14, с. 176-180]. Детальний опис методик наведено нижче.

1. Методика самооцінки емоційного стану (А. Уессман, Д. Рікс): параметр — «емоційний стан». Позначення: 1 — дуже поганий емоційний стан, 2 — погіршений, 3 — добрий, 4 — дуже добрий.
2. Шкала оцінки рівня реактивної та особистісної тривожності (Ч. Д. Спілбергер, адаптація Ю. Л. Ханіна): параметри «реактивна тривожність», «особистісна тривожність». Позначення: 1 — низька тривожність, 2 — помірна тривожність, 3 — висока тривожність.
3. Методика диференціальної діагностики депресивних станів (В. Зунг, адаптація Т. І. Балашової): параметр «настрій». Позначення: 1 — глибоке зниження настрою (субдепресія або депресія), 2 — значне зниження настрою, 3 — незначне, але чітко виражене зниження настрою, 4 — відсутність зниженого настрою.
4. Методика дослідження емоційного інтелекту особистості (В. В. Зарицька): параметр «емоційний інтелект». Позначення: 1 — низький рівень, 2 — середній, 3 — достатній, 4 — високий.
5. Опитувальник рівня агресивності (А. Басс, Е. Даркі): параметри «ворожість», «агресивність». Позначення: 1 — низький рівень, 2 — середній рівень, 3 — високий рівень.

Результати застосування психодіагностичних методик зазначено в таблиці 1.

Таблиця 1

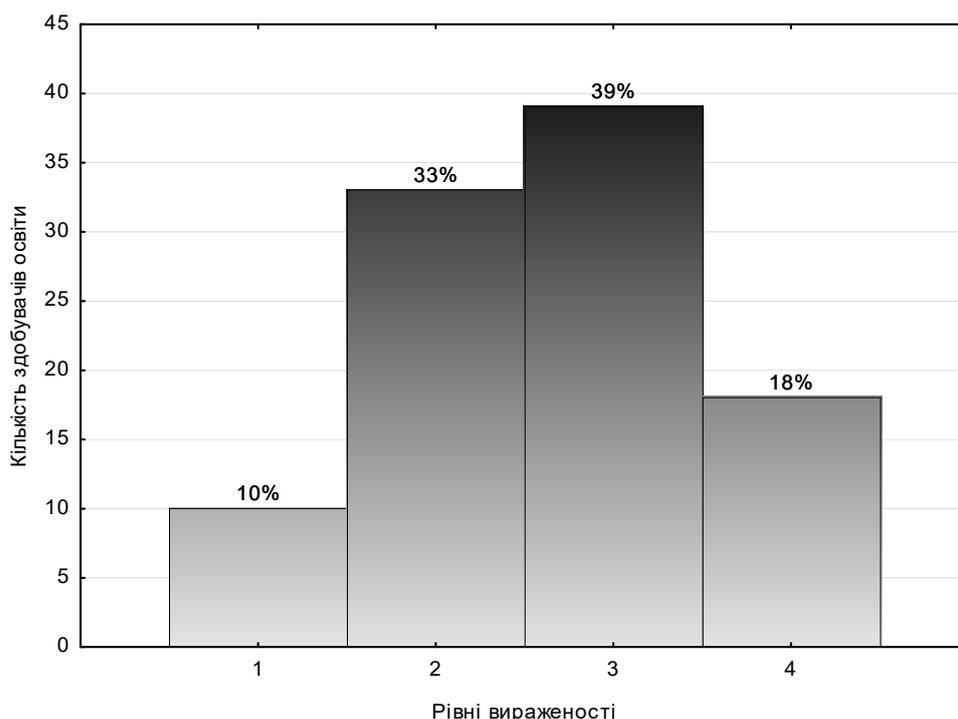
**Результати психодіагностики емоційної сфери
здобувачів освіти після вимушеної міграції**

№	Параметри						
	ЕС	РТ	ОТ	Н	ЕІ	В	А
1	2	2	2	3	2	1	2
2	3	1	1	4	3	1	1
3	4	2	1	3	4	2	2
4	1	3	3	2	3	3	3
5	2	3	2	2	3	3	1
6	3	2	2	3	2	2	2
7	4	1	1	4	4	2	2
8	2	1	2	3	2	3	2
9	3	2	1	3	2	1	2
10	1	2	3	2	3	2	2
11	3	2	3	3	3	3	3
12	2	3	2	3	2	2	2
13	2	2	2	3	2	2	1
14	4	2	1	4	2	1	2
15	3	2	2	3	3	2	2
16	3	1	1	4	3	1	1
17	3	1	2	3	2	2	1
18	2	2	2	2	2	2	2
19	2	2	2	3	2	1	2
20	2	3	3	2	3	3	3
21	1	3	3	2	3	3	3
22	3	3	3	3	3	1	1
23	4	2	1	3	4	2	2
24	4	1	1	3	3	2	1
25	2	3	2	2	3	3	1
26	3	2	1	3	2	1	2
27	3	1	2	3	2	2	1
28	3	2	3	3	3	3	3
29	1	2	3	2	3	2	2
30	3	3	2	2	2	2	3
31	3	2	2	3	2	2	2
32	4	1	1	4	4	2	2
33	4	2	1	4	2	1	2
34	2	2	2	3	2	2	1
35	2	3	2	3	2	3	2
36	2	2	2	3	2	1	2
37	2	2	2	2	2	2	2
38	2	1	2	3	2	3	2
39	3	2	2	3	3	2	2
40	4	2	1	3	4	2	2
41	2	3	2	3	2	2	2
42	3	3	3	3	3	1	1

№	Параметри						
	ЕС	РТ	ОТ	Н	ЕІ	В	А
43	2	3	2	2	3	3	1
44	2	3	3	2	3	3	3
45	3	1	1	4	3	1	1
46	4	1	1	3	3	2	1
47	3	2	3	3	3	3	3
48	1	3	3	2	3	3	3
49	4	2	1	4	2	1	2
50	3	2	2	3	2	2	2
51	3	2	3	2	3	2	3
52	1	2	3	2	3	2	2
53	2	3	2	3	2	3	2
54	3	1	2	3	2	2	1
55	4	1	1	4	4	2	2
56	2	3	2	3	2	2	2
57	1	3	3	2	3	3	3
58	4	1	1	3	3	2	1
59	3	2	2	3	3	2	2
60	2	2	2	3	2	1	2
61	3	3	2	2	2	2	3
62	2	1	2	3	2	3	2
63	3	3	3	3	3	1	1
64	3	2	1	3	2	1	2
65	2	2	2	3	2	2	1
66	3	2	3	2	3	2	3
67	2	3	2	2	3	3	1
68	2	3	2	3	2	3	2
69	2	2	2	2	2	2	2
70	3	1	1	4	3	1	1
71	4	1	1	3	3	2	1
72	3	1	2	3	2	2	1
73	1	2	3	2	3	2	2
74	2	3	3	2	3	3	3
75	3	2	2	3	2	2	2
76	4	2	1	3	4	2	2
77	3	2	2	3	3	2	2
78	4	1	1	4	4	2	2
79	3	3	2	2	2	2	3
80	1	3	3	2	3	3	3
81	2	3	3	2	3	3	3
82	3	2	3	3	3	3	3
83	3	3	3	3	3	1	1
84	2	2	2	3	2	1	2
85	3	1	2	3	2	2	1
86	3	2	1	3	2	1	2
87	2	3	2	3	2	2	2
88	2	2	2	3	2	2	1

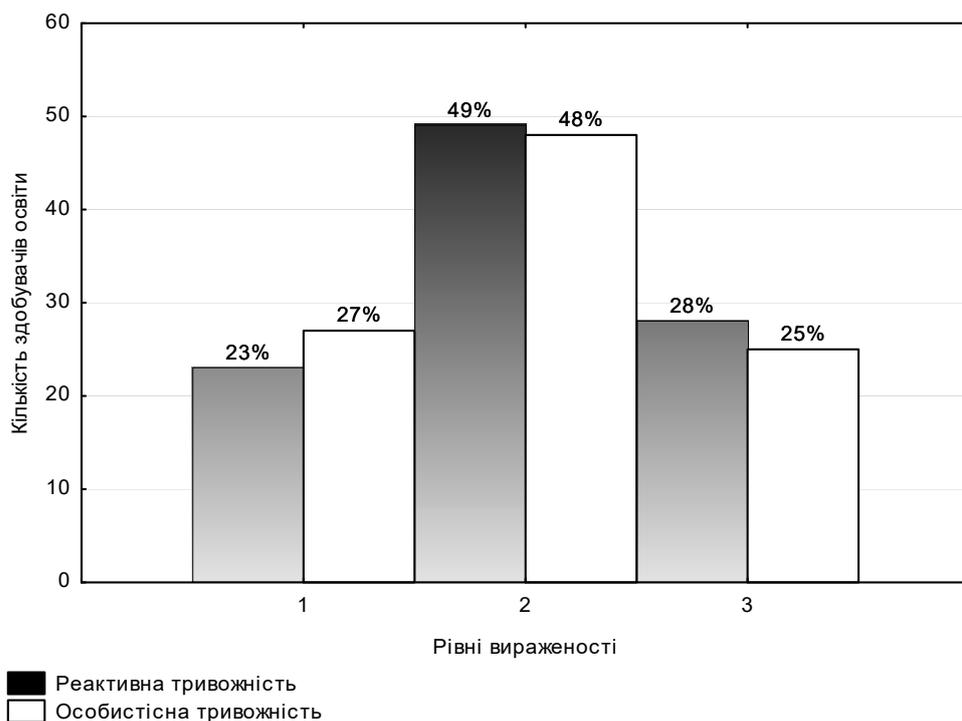
№	Параметри						
	ЕС	РТ	ОТ	Н	ЕІ	В	А
89	4	2	1	4	2	1	2
90	3	2	2	3	2	2	2
91	2	2	2	2	2	2	2
92	3	1	1	4	3	1	1
93	3	2	3	2	3	2	3
94	4	1	1	4	4	2	2
95	2	1	2	3	2	3	2
96	1	2	3	2	3	2	2
97	3	2	2	3	3	2	2
98	4	2	1	3	4	2	2
99	3	3	2	2	2	2	3
100	2	2	2	3	2	2	1

Дослідження за методикою самооцінки емоційного стану (А. Уесман, Д. Рікс) виявило, що дуже поганий емоційний стан зафіксовано в 10% здобувачів освіти, погіршений—у 33%, добрий — у 39%, дуже добрий — у 18% (рис. 1).

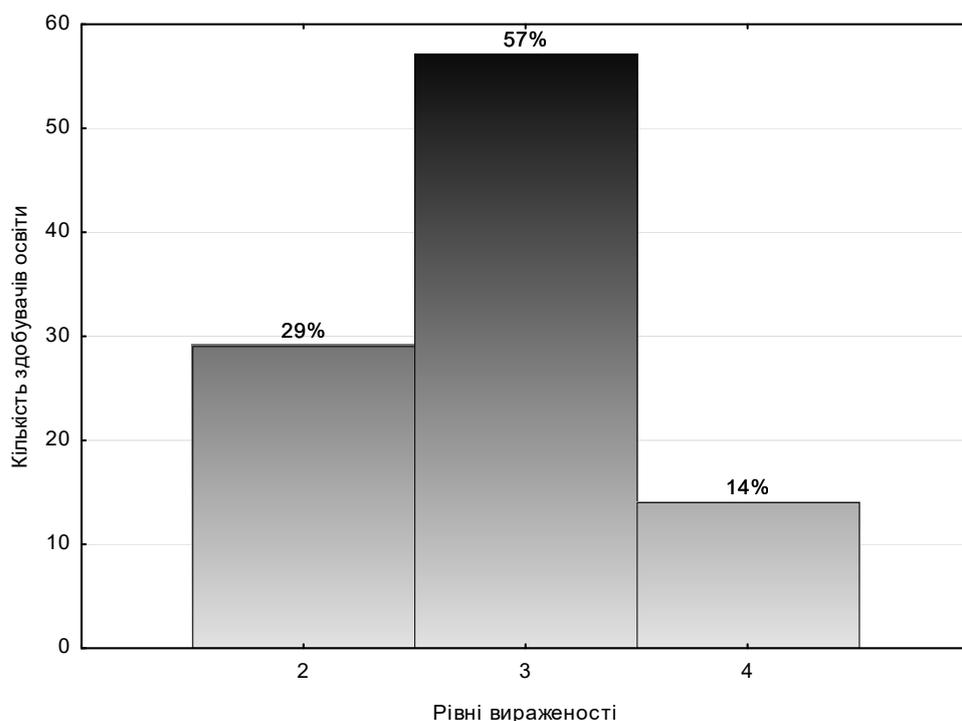
Рис. 1. Результати дослідження емоційного стану здобувачів освіти після вимушеної міграції

Застосування шкали оцінки рівня реактивної й особистісної тривожності (Ч. Д. Спілбергер, адаптація Ю. Л. Ханіна) виявило, що низьку реактивну тривожність мають 23% респондентів, помірну — 49%, високу — 28%; низьку особистісну тривожність мають 27% опитаних, помірну — 48%, високу — 25% (рис. 2).

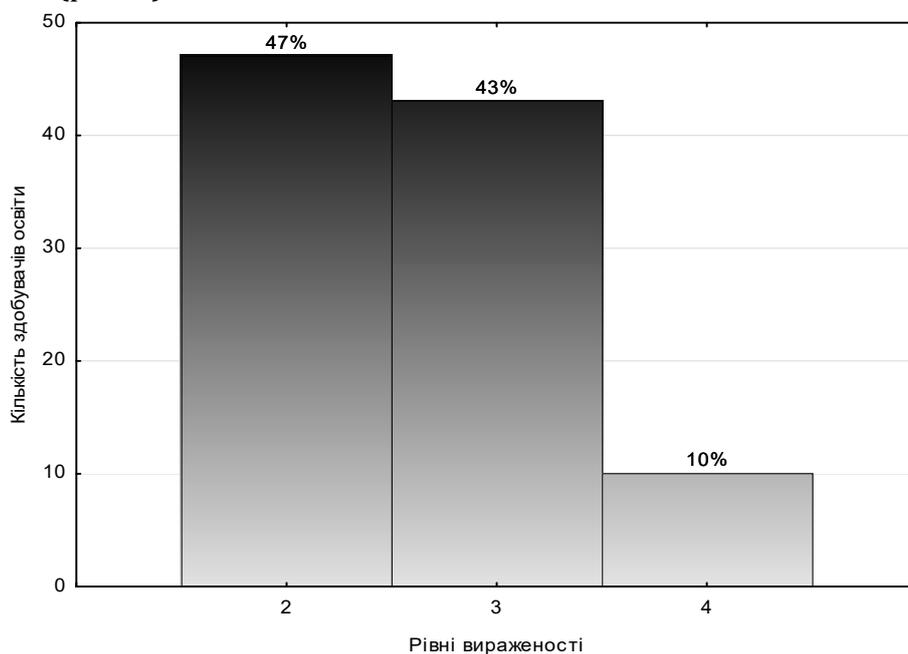
Рис. 2. Результати дослідження реактивної й особистісної тривожності здобувачів освіти після вимушеної міграції

Згідно з методикою диференціальної діагностики депресивних станів (В. Зунг, адаптація Т. І. Балашової), глибоке зниження настрою (субдепресія або депресія) в опитаних не спостерігається, значне зниження настрою демонструють 29% здобувачів освіти, незначне, але чітко виражене зниження настрою — 57%, відсутність зниженого настрою зафіксовано в 14% респондентів (рис. 3).

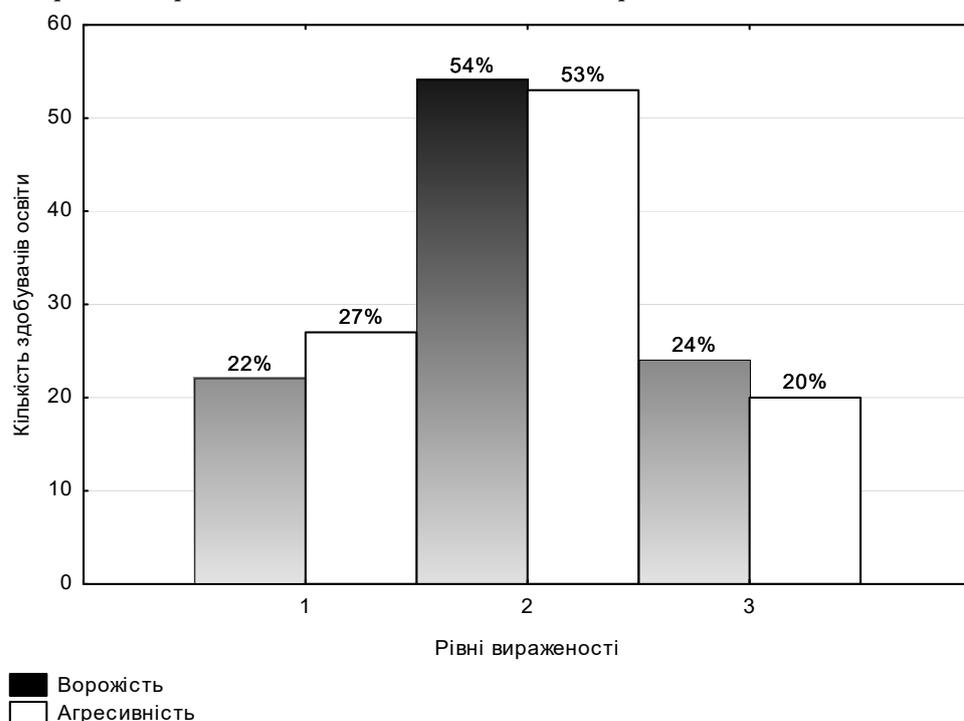
Рис. 3. Результати дослідження настрою здобувачів освіти після вимушеної міграції

Методика дослідження емоційного інтелекту особистості (В. В. Зарицька) показала, що низький рівень емоційного інтелекту не характерний для жодного опитаного, середній рівень демонструють 47% здобувачів освіти, достатній — 43%, високий — 10% (рис. 4).

Рис. 4. Результати дослідження емоційного інтелекту здобувачів освіти після вимушеної міграції

Дослідження за допомогою опитувальника рівня агресивності (А. Басс, Е. Даркі) показало, що за параметром «ворожість» низький рівень характерний для 22% респондентів, середній — для 54%, високий — для 24%; за параметром «агресивність» низький рівень притаманний 27% опитаних, середній — 53%, високий — 20% (рис. 5).

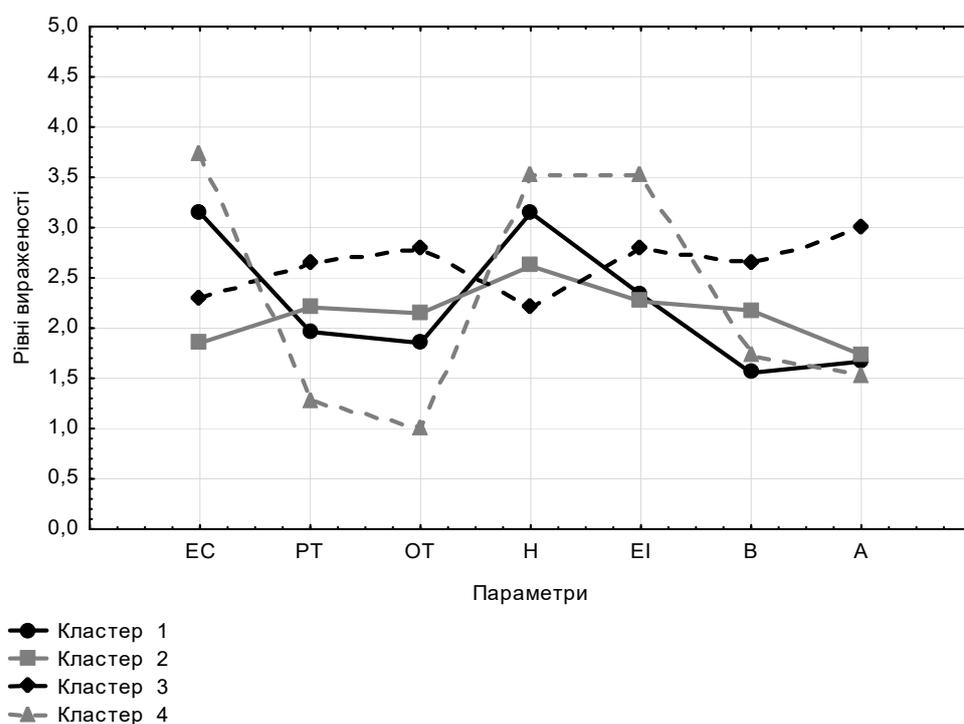
Рис. 5. Результати дослідження ворожості й агресивності здобувачів освіти після вимушеної міграції

Для з'ясування особливостей емоційної сфери здобувачів освіти після вимушеної міграції здійснено кластерний аналіз (табл. 2, рис. 6).

Таблиця 2

**Середні значення кластерів за рівнем вираженості параметрів,
що характеризують особливості емоційної сфери
здобувачів освіти після вимушеної міграції**

Параметри	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4
Емоційний стан	3,148148	1,852941	2,300000	3,736842
Реактивна тривожність	1,962963	2,205882	2,650000	1,263158
Особистісна тривожність	1,851852	2,147059	2,800000	1,000000
Настрій	3,148148	2,617647	2,200000	3,526316
Емоційний інтелект	2,333333	2,264706	2,800000	3,526316
Ворожість	1,555556	2,176471	2,650000	1,736842
Агресивність	1,666667	1,735294	3,000000	1,526316

**Рис. 6. Середні значення кластерів за рівнем вираженості параметрів,
що характеризують особливості емоційної сфери
здобувачів освіти після вимушеної міграції**

Перший кластер уключає 27% здобувачів освіти (табл. 3). Вони характеризуються добрим емоційним станом, помірною реактивною й особистісною тривожністю, а також середнім рівнем емоційного інтелекту. Загалом у представників першого кластера спостерігається нормальний чи дещо знижений настрій, а рівень ворожості й агресивності нижчий за середній. Загалом ці респонденти більш-менш нормально пристосувалися до життя за кордоном, змогли знайти своє місце в новій реальності, хоча

інколи відчувають труднощі й деяку невпевненість. Отже, їхній загальний емоційний стан після вимушеної міграції можна визначити як вищий за середній.

Таблиця 3

Описові статистики для першого кластера

Параметри	Середнє	Стандартне відхилення	Дисперсія
Емоційний стан	3,148148	0,362014	0,131054
Реактивна тривожність	1,962963	0,587137	0,344729
Особистісна тривожність	1,851852	0,662379	0,438746
Настрій	3,148148	0,362014	0,131054
Емоційний інтелект	2,333333	0,480384	0,230769
Ворожість	1,555556	0,506370	0,256410
Агресивність	1,666667	0,480384	0,230769

Другий кластер охоплює 34% студентів (табл. 4). Їхній емоційний стан дещо погіршений, реактивна й особистісна тривожність перебуває на середньому рівні. Настрій характеризується певним зниженням, емоційний інтелект, а також ворожість й агресивність мають середній рівень. На підставі отриманих результатів можна визначити, що представники другого кластера пристосувалися до життя за кордоном, але мають більше проблем і невирішених питань, ніж представники першого кластера. Отже, їхній загальний емоційний стан після вимушеної міграції можна визначити як середній.

Таблиця 4

Описові статистики для другого кластера

Параметри	Середнє	Стандартне відхилення	Дисперсія
Емоційний стан	1,852941	0,359491	0,129234
Реактивна тривожність	2,205882	0,640994	0,410873
Особистісна тривожність	2,147059	0,359491	0,129234
Настрій	2,617647	0,493270	0,243315
Емоційний інтелект	2,264706	0,447811	0,200535
Ворожість	2,176471	0,672877	0,452763
Агресивність	1,735294	0,447811	0,200535

Третій кластер об'єднує 20% опитаних (табл. 5). Їхній емоційний стан дещо погіршений, а реактивна й особистісна тривожність, навпаки, підвищена. Настрій характеризується відчутним зниженням, значно виражена ворожість й агресивність. Незважаючи на високий рівень емоційного інтелекту, представники третього кластера мають суттєві проблеми психологічного характеру, не можуть знайти себе в новій реальності, не бачать свого майбутнього за кордоном, мають істотні складнощі з асиміляцією. Отже, їхній загальний емоційний стан після вимушеної міграції можна визначити як нижчий за середній.

Таблиця 5

Описові статистики для третього кластера

Параметри	Середнє	Стандартне відхилення	Дисперсія
Емоційний стан	2,300000	0,864505	0,747368
Реактивна тривожність	2,650000	0,489360	0,239474
Особистісна тривожність	2,800000	0,410391	0,168421
Настрій	2,200000	0,410391	0,168421
Емоційний інтелект	2,800000	0,410391	0,168421
Ворожість	2,650000	0,489360	0,239474
Агресивність	3,000000	0,000000	0,000000

Четвертий кластер уключає 19% респондентів (табл. 6). Діагностичні методики виявили, що ці здобувачі освіти характеризуються відсутністю виражених психологічних проблем. Так, їхній емоційний стан, настрій та емоційний інтелект високий, реактивна й особистісна тривожність — низька, ворожість й агресивність — нижча за середній рівень. Можна резюмувати, що представники четвертого кластера найбільш органічно вписалися в закордонний соціокультурний простір, зорієнтувалися в ньому та визначилися зі своїми подальшими життєвими планами. Отже, їхній загальний емоційний стан після вимушеної міграції можна визначити як високий.

Таблиця 6

Описові статистики для четвертого кластера

Параметри	Середнє	Стандартне відхилення	Дисперсія
Емоційний стан	3,736842	0,452414	0,204678
Реактивна тривожність	1,263158	0,452414	0,204678
Особистісна тривожність	1,000000	0,000000	0,000000
Настрій	3,526316	0,512989	0,263158
Емоційний інтелект	3,526316	0,512989	0,263158
Ворожість	1,736842	0,452414	0,204678
Агресивність	1,526316	0,512989	0,263158

Висновки

Для з'ясування особливостей емоційного стану здобувачів освіти після вимушеної міграції визначено психодіагностичні методики, що дають змогу найбільш повно охарактеризувати емоційну сферу особистості: по-перше, оцінено емоційний стан загалом; по-друге, визначено рівні реактивної й особистісної тривожності; по-третє, виявлено загальний настрій опитаних; по-четверте, визначено їхній емоційний інтелект; по-п'яте, оцінено рівні ворожості й агресивності.

Узагальнені результати свідчать про те, що загалом емоційний стан здобувачів освіти коливається між погіршеним і добрим, реактивна й особистісна тривожність представлена помірно, настрій характеризується незначним, але чітко зниженим, емоційний інтелект розвинений на достатньому рівні, ворожість й агресивність фіксуються на середньому рівні.

Кластерний аналіз виявив, що умовно здобувачі освіти можуть бути розподілені за чотирма основними групами. У кількісному вираженні їхній загальний емоційний стан після вимушеної міграції представлено так: 20% респондентів мають рівень нижчий за середній,

34% — середній, 27% — вищий за середній, 19% — високий. Отже, приблизно половина здобувачів освіти почувається на новому місці комфортно, натомість п'ята частина — погано. Можна припустити, що декому зі студентів треба більше часу для асиміляції, тому є сенс, щоб здійснити повторну психодіагностику через півроку.

Отже, перспективи подальших досліджень полягають у такому: 1) окрім психодіагностичних методик застосувати авторський опитувальник, спрямований на виявлення особливостей емоційного стану саме здобувачів освіти; 2) порівняти особливості емоційного стану здобувачів освіти, які продовжують навчання за кордоном, і тих, що стали внутрішніми мігрантами. Зазначений підхід дасть змогу з'ясувати емоційні особливості здобувачів освіти більш чітко й виявити відмінності між представниками різних груп населення.

Список використаних джерел

1. Павелків Р. Вікова специфіка переживання дітьми переселенців психотравмуючих подій. *Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць РДГУ*. 2022. № 19. С. 105-110. DOI: <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i19.312> (дата звернення: 28.12.2023).
2. Педоренко В. М. Особливості психоемоційного стану переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Німеччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. № 5. С. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.1> (дата звернення: 28.12.2023).
3. Особливості емоційного стану у внутрішньо переміщених осіб / О.Є. Семікіна та ін. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*. 2020. № 13. С. 23-28. DOI: <https://doi.org/10.26565/2312-5675-2020-13-03> (дата звернення: 28.12.2023).
4. Шиліна Н. Є. Проблема емоційного стану біженців та переселенців за умов військового конфлікту в Україні на прикладі студентів 5 курсу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34 (73). № 2. С. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.2/06> (дата звернення: 28.12.2023).
5. Карамушка Л. М., Карамушка Т. В. Емпіричне дослідження особливостей психічного здоров'я вимушених «внутрішніх» переселенців в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 2 (26). С. 48–59. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.6> (дата звернення: 28.12.2023).
6. Котух О. В. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщеної особи: адаптація та інтеграція в нову громаду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2023. № 1. С. 56-61. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-1-7> (дата звернення: 28.12.2023).
7. Медведєва О. В. Емпіричне дослідження особливостей соціального та психологічного благополуччя вимушених переселенців. *Габітус*. 2023. № 46. С. 188–192. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208> (дата звернення: 28.12.2023).
8. Поджинська О. О., Ятищук А. А. Психологічна адаптація вимушених переселенців за кордоном. *Габітус*. 2023. Вип. 53. С. 192-196. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208> (дата звернення: 28.12.2023).
9. Діброва В. Особистісне майбутнє внутрішньо переміщених осіб: стратегії конструювання. *Проблеми політичної психології*. 2023. № 13 (27). С. 65–76. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol13-Year2023-130> (дата звернення: 28.12.2023).

10. Максименко Ю., Морозова-Йоханнессен О. Психологічні особливості особистісних змін переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Норвегії). *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 5 (69). С. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-69-5-90-97> (дата звернення: 28.12.2023).
11. Рібцун Ю. В. Стандартизація початкової освіти дітей із тяжкими порушеннями мовлення в умовах Нової української школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2019. Т. 3. № 23. С. 139–145. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716768/> (дата звернення: 28.12.2023).
12. Філіппова Л. В. Професійна рефлексія викладача у вищих навчальних закладах. *Наукові записки. Серія педагогічні науки*. 2019. № 145. С. 199–207. DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-pri-145.2019.22> (дата звернення: 28.12.2023).
13. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів / О. М. Кокун та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
14. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : методичний посібник / Н. А. Агаєв та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
15. Зарицька В. В. Методика дослідження емоційного інтелекту особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. Т. 2. № 3. С. 37–41. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-2.7> (дата звернення: 28.12.2023).